

**Gustavo Mesch and Ilan Talmud. Wired Youth:
The Social World of Adolescence in the Information Age.**

East Sussex: Routledge, 2010. 176 pages

אורלי בנימין*

בני הנוער של היום חשופים להשמצות חוזרות ונשנות על תנאי הגידול הטכנולוגיים שלהם. מסירותם לצגי המחשב נדמית למום בעיני מבוגרים רבים: אבוי, מה יהא על המיומנויות החברתיות שלהם; הם מבודדים את עצמם; הם אינם קוראים ואינם עושים את המוטל עליהם; אנחנו (המבוגרים, ההורים, המורים) מאבדים אותם! והנה באים מש ותלמוד, מעמידים מסד נתונים ודיון שיטתי בינלאומי ומפריכים את הפאניקה המוסרית הזאת. המחברים סוקרים את הדיון הציבורי האמביוולנטי בדבר ההזדמנויות והסיכונים הטמונים בשימוש של בני נוער באינטרנט, ומאירים בתוך כך מדרג של רמות מעורבות ברשת (פעילות נראית ויציבה; פעילות מקוטעת; נוכחות שקטה/סבילה), וכן את מקורות הקונפליקט המשפחתי סביב שעות הגלישה הרבות של בני נוער.

נקודת מבטם של הכותבים ייחודית ויפה: הם ממוקדים ברצף שבין הרשתות והקשרים החברתיים הנוצרים בסביבות היומיום של בני הנוער ובין אלה שנוצרים בעולם הווירטואלי, ודנים במגוון היבטים של הרצף הזה כדי לדייק את התפיסות הרווחות ולומר: יש פוטנציאל לשינוי, גיוון, התפתחות וחציית גבולות באינטרנט, אבל כמו בכל מרחב חברתי, הפוטנציאל הזה מותנה, וכסוציולוגים עכשוויים עלינו לזהות באילו תנאים עשוי הפוטנציאל הזה להתממש. בד בבד הם דנים גם בסכנות, באלימות ובתוצרים הכואבים הבלתי מכוונים של מאמצי התחברות וחשיפה כנים מצד בני נוער שנתנו אמון רב מדי באתרים לא מוגנים.

רעיון הרצף שמאמצים מש ותלמוד מאפשר להם להבהיר כיצד הטכנולוגיה תומכת בקשרים שנוצרו בהקשרים אחרים ומאפשרת לפיכך התמקמות במרכזן של רשתות מקוונות וגידול בתחושות הערך, השייכות והסיפוק. יתרה מזאת, רעיון הרצף מאפשר להם להעמיד דיון בהיר ומדויק בשלל האופנים שבהם אי השוויון החברתי מחלחל לתוך המרחב המקוון ומשועתק בתוכו למרות החזון האופטימי לגישור ולסגירת פערים. דיונם מראה כיצד הון חברתי, הון תרבותי והון חומרי נשזרים גם ברשת דרך גורמים כמו נגישות (לא רק למחשב, אלא למחשב שממוקם במרחב בטוח ופרטי ומחובר למהירות גלישה סבירה), מיומנות (לא רק הפעלה של המחשב ושל טכנולוגיות אחרות, אלא היכרות עם אפשרויות מורכבות יותר שמציעים אתרים שונים), ושפה (סוגיה מכריעה עבור בני נוער ישראלים מסביבות מוחלשות שהאנגלית אינה שגורה בפהם, וגם יכולת ההבעה שלהם בעברית, בערבית, באמהרית או ברוסית אינה עשירה). שלוש אלה – נגישות, מיומנות ושפה – משפיעות גם על המכוונות, כלומר היכולת לממש את הפוטנציאל של הרשת ולהתחבר דרכה לידע, למידע, לקשרים מעבירי מידע ובייחוד לאתרים שבהם מוצגים תחומי ידע ספציפיים. לא כל הילדים נהנים במידה דומה משימושים אלה, ופירוש הדבר שהפער הדיגיטלי עתיד להתרחב.

* המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר אילן

מש ותלמוד מציידיים את הקורא בכמה מושגים חשובים ביותר להבנת העולם החדש הנפרש לאורך הספר. מושג אחד הוא ריבוי משימות (multitasking), כלומר יכולתם המופלאה של בני הנוער של היום לשהות בכמה מרחבים מקוונים ולא מקוונים בה בעת ולתמרן ביניהם בקלילות: לשוחח עם מי שיושב בסמוך, להחליף מסרונים, להשיב לדואר אלקטרוני, לשוחח בצ'אט ולכתוב תגובה בפורום כלשהו, והכול בעת ובעונה אחת. החוקרים משתמשים בממצא זה כדי להרגיע מבוגרים ומבהירים כי אל לנו להניח שבכל פעם שהילדים מריצים בוריוזות את אצבעותיהם על מקלדת זו או אחרת, משמעות הדבר שהם הסתלקו לגמרי ממשימת הלימוד או מהשיחה שבה רצינו שישתתפו. לא כך היא. הם מקשיבים ולומדים, ופשוט מסוגלים לעשות עוד דברים בו בזמן. הריבוי מזרים אדרנלין בדמם, ולא זו בלבד שהוא אינו פוגע ביכולות הריכוז והקשב שלהם, אלא אף מעורר ומפתח אותן.

מושג אחר הוא אינדיבידואליזם רשתי (network individualism), ופירושו ראיית האני כמסוגל לפעול במנותק ממעגלי השייכות הקטנים וההומוגניים שלו ולהיכנס לאינטראקציות עם יחידים באופן בלתי תלוי במעגלי שייכות קודמים. ההשלכה של האינדיבידואליזם הרשתי היא שהיחסים הבינאישיים מתבססים יותר ויותר על תפקידים מוגדרים, תחומי עניין משותפים, בעיות משותפות, שיתופי פעולה קצרי טווח והצורך במידע. לשון אחר, האינטרנט תומך בהיווצרות רשתות שמתמחות בתחומים ספציפיים ומורכבות מאנשים דומים זה לזה, בעלי תחומי עניין דומים וסגנון חיים דומה.

מושג מרתק אחר שקשור באינדיבידואליזם רשתי הוא הגיוון (diversification), שפירושו יכולתה של הרשת לפרוץ גבולות חברתיים וגיאוגרפיים. מושג הגיוון מרחיב את יכולות המדידה והניתוח של אופי הפעילות החברתית באינטרנט ומלמד על המוטיבציות של בני נוער, כיווני הפעולה שלהם ותוצרים מכוונים ולא מכוונים של פעילותם זו. מתוך בחינת מוטיבציית הגיוון ברשתות החוקרים יכולים להעמיד הבחנות בין בני נוער ולזהות את מידת הביטחון שלהם במי שפגשו לראשונה ברשת ואת אופי הקשרים שהם מבססים עמם. בסך הכול מצטיירת תמונה מעניינת שלפיה הגיוון מאפיין קבוצת משתמשים מוגבלת יחסית, ורק בני נוער מעטים מחשיבים את מי שרחוקים ממעגליהם הגיאוגרפיים והחברתיים שנוצרו בבית הספר ובסביבת מגוריהם לחברים של ממש שאפשר להיחשף בפניהם. ומתברר שטוב שכך: התנהגות זו היא המגנה על רוב בני הנוער מהסכנות הצפונות בקשר עם דמויות לא מוכרות שיכולות להיות מכוונות לאלימות מכל מיני סוגים.

אני מצרה במידת מה על כך שהספר אינו נוגע בעניין ההתמכרות. האדרנלין הגבוה שמזרימה תקשורת בינאישית עם אחרים, מופרים וזרים כאחד, בקשרי חיזור ובקשרים אחרים, וכן מהירות התגובה והנינוחות של המרחב המוגן, כל אלו מזמינים התמכרות וקושי להפנות את תשומת הלב למרחבים שבהם הגירויים מגיעים לאט ואינם מלווים בריגוש מטלטל. פוטנציאל זה של התמכרות, שבצורתו החריפה עשוי להתבטא בהתמכרות למין באינטרנט או לאתרים פורנוגרפיים ברמה סבילה יותר, הוא ממד מרכזי שנעדר מהספר.

יתרונו של הספר הוא בסיס הנתונים האמפירי שלו (שני סקרים כמותיים שנערכו ב־2001 וב־2004 והקיפו כאלף משקי בית בישראל¹), אך גוף המחקר העולמי המרשים שהוא סוקר הוא

1 נראה שחשוב היה למחברים למקם את הספר בשדה המחקר העולמי, ולכן אין הדגשה של אופי הישראלי של המחקר, אין נספח מתודולוגי, והמידע על ההליך המחקרי ועל ההבדלים בין שני הסקרים די מצומצם.

במידה מסוימת גם חסרונו. מש ותלמוד נמנעים מלהשיא עצות יישומיות ומלהעמיד כלים שיאפשרו למעצבי מדיניות ואנשי חינוך העובדים עם בני נוער לחזק את ההגנה עליהם (וזאת אפשר להבין מטיעונם שטוב יעשו אנשי החינוך אם ייצרו אתרים שבהם בטוח ליצור קשרים עם מי שבני הנוער לא הכירו בעולם הלא מקוון). הם גם אינם מבהירים כיצד לדעתם אפשר לחזק בני נוער מקבוצות אוכלוסייה מתויגות בהרחבת הנגישות, המיומנות, השפה, ובעיקר המכוונות שלהם (גם אם מטיעונם אפשר להסיק שמדיניות ציבורית שלא תקבל על עצמה להשקיע מימון בהיבט זה של תהליך החינוך וההברות העכשווי מזמינה פערים חברתיים גדלים, בעיקר על רקע ההבחנה בין אלה שיוכלו להשתמש בהון הווירטואלי שלהם לצורך התמקמות תעסוקתית ראויה ובין אלה שיישארו מאחור); אף שבני נוער ערבים ועולים השתתפו בסקר, אין בספר תיאור של צרכים לפי קטגוריות חברתיות, ולכן קשה לחלץ ממנו דרכי פעולה. הנתונים אינם מבהירים די הצורך את מאפייני הקבוצות ואת ההבדלים המגדריים בתוך כל אחת מהן, ונדמה שזו רק יריית פתיחה בתחום ידע עשיר ומרתק.

הספר הוא פרויקט תיאורטי מרשים הקושר בין תיאוריות פסיכולוגיות חברתיות של התקשרות בינאישית ובין התיאוריה של הרשתות החברתיות. ההתבוננות בתהליכי יצירת קשרים מנקודת מבט של רשתות אינה מעניינת רק כדיון במציאות המקוונת; חשיבותה גדולה מכך בהרבה, שכן הון חברתי ומיומנויות התרשתות הם ציוד בסיסי בעולם המבוגרים, ציוד שמערכת החינוך מיעטה עד עתה להידרש אליו, ומחובתה לחזק את הנגישות אליו בקרב בני נוער מכל הקבוצות. בהקשר של האינטרנט, החיבור בין שני עולמות התוכן – תיאוריות פסיכולוגיות חברתיות של התקשרות בינאישית והתיאוריה של הרשתות החברתיות – מתברר כמעשיר ומאפשר למידה של ממש. הספר גם משלב בפרקיו לוחות מסכמים רבים שמבהירים היטב את שלל ההיבטים בדיון. לוחות אלה והדיון השיטתי הופכים את הספר לקריאת חובה בקורסים בפסיכולוגיה חברתית, כגון משיכה בינאישית או התנהגות אלימה, וכן בקרב העוסקים ביחסים שבין ריבוד לחינוך.

לנוכח התרחבות השימוש בטכנולוגיות מידע ותקשורת (ICT), ובעיקר בעקבות הגידול בנגישות לאינטרנט דרך הטלפונים הסלולריים, הדיון המחקרי מתמקד ברשת כתוצר תרבותי חדשני וכמרחב חברתי שמזמן צורות חדשות של אינטראקציות ופעולה. הקולות הביקורתיים טוענים שהנוער המתמסר למחשב מבודד את עצמו מבחינה חברתית, ויש מקום לשאול מהו הבסיס האמפירי לטענה זו. גוסטבו מש ואילן תלמוד מעמידים תשובה מורכבת ומרתקת לשאלה זו וטוענים שגם אם הרשת אינה יכולה לחצות גבולות בדרמטיות, תרומתה הפוכה מבידוד.